

Bölük ağası
(Jean Brindesi,
*Les Anciens
Costumes
Musée des
costumes
turcs de
Constantinople,
Paris 1855, liv. V)*)

kerî birliklerine ise "bölükât-ı seb'a" adı verilirdi. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği sıralarda görülmeye başlayan saruca ve sekbanlar da sefer arefesinde kırkar ellışer kişilik bölükler halinde bölükbaşılarının emri altında toplanırlar, daha sonra dağılırlardı. Bu bölükbaşılar kendisine "serçeşme" de denilen bir başbölükbaşıya bağlıydılar.

Bir kısım Türkmenler'de "cemaat" karışılığı olarak bölük tabiri kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu'nun bazı bölgelerinde yerleşmiş olan Türkmenler'in oluşturduğu ve başında bir idarecinin bulunduğu küçük idarî birimlere de bölük dendiği görülmektedir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye teşkilâtında "saf" tabirinin yerini bir süre sonra bölük almış ve bu terim bir yüzbaşı emrindeki askerî birlik için kullanılmıştır.

Günümüz askerî teşkilâtında bölük iki veya daha fazla takımdan oluşmakta ve genellikle yine bir yüzbaşı kumandasında bulunmaktadır. Bünyesinde idarî ve teknik çalışmaların yapılabilirdiği ve esas savaş birliğini oluşturan bölüğün piyade, süvari, tank, muhabere ve istihkâm gibi çeşitli sınıflara göre tipleri vardı. Bir bölüğün mevcudu yaklaşık 200 nefer civarında olurdu.

Bölükbaşı, Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtında çeşitli sivil ve özellikle askerî zümrelerin şeflerine verilen unvandır. Yaya kapıkulu ocaklarından cemaat ortalarının zâbitlerine yayabaşı denilirken sekban veya ağa bölüklerinin kumandanlarına bölükbaşı adı verilirdi. Fakat umum orta veya bölük kumandanları için ortak olarak çorbacı unvanı kullanılırdı. Bölükbaşılardan en büyük âmirine ise başbölükbaşı denirdi. Bazı yeniçeri bölükleri âmirlerinin unvanları ile de anılırdı. Meselâ birinci ağa bölüğü yeni-

çeri kethüdâsının kumandasında olduğundan kethüdâ bölüğü, beşinci bölük başçavuşun kumandasında olduğundan başçavuş bölüğü, aynı şekilde elli dördüncü bölük de talimcibaşı bölüğü idi. Ağa bölükbaşları terfi ederlerse genellikle yayabaşı olurlardı. Bölükbaşılar atlı olup atlarının eyerinde bir gürz ile bir kalkan taşırlardı. Bölükbaşılardan yevmiyesi 9-12 akçe arasında değişmiştir. Tımara 15.000 akçelik dirlikle çıkan bölükbaşılar, umumiyetle kale muhafızı olurlardı. Bölükbaşılar başlarına börk yerine yüksek ve süslü bir külâh giyerler, bu serpuşa ayrıca bir de sorguç takarlardı. Üzerlerine giydikleri dolamanın üstüne ayrıca uzun, geniş ve devrik yakalı bir de kaftan giyen bölükbaşılardan ayakkabıları zarif ve kopçalı idi.

Eski mülkî teşkilâtta çeşitli işçi ve esnaf gruplarının reislerine de bölükbaşı denilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Esâs-ı Nizâm-ı Yeniçerîyan, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2068, vr. 72^b vd.; *Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 734, vr. 15^{a-b}; P. Rychaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s. 203; d'Ohsson, *Tableau générale*, VII, 266, 313, 364-369; Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 155-171, 217-218; a.mlf., "Bölük", "Bölük-başı", *İA*, II, 739; a.mlf., "Bölük", "Bölük-başı", *El*² (Fr.), I, 1294; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti* (haz. N. Türsan — Ş. Türsan), Ankara 1983, s. 4-5, 79; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 44-45; Sertoğlu, *Târîh Lügati*, s. 51; Pakalın, I, 242; TA, VIII, 35-36.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik

(bk. RIZA TEVFIK BÖLÜKBAŞI).

BÖREKÇİ, Rifat

(1860-1941)

Türkiye Cumhuriyeti'nin
ilk Diyanet İşleri başkanı.

15 Cemâziyelevvel 1277'de (29 Kasım 1860) Ankara'da doğdu. Asıl adı Mehmed Rifat'tır. Babası Ankara ulemâsından Börekçizâde Ali Kâzım Efendi, annesi Habibe Hanım'dır. Önce sıbyan mektebini, sonra Ankara Rüşdiyesi'ni bitirdi (1873). İstanbul'a giderek Beyazıt dersiâmlarından Âtîf Bey'in derslerine katıldı ve icâzet aldı. Daha sonra Ankara'ya döndü. Açılan bir imtihanı kazanarak 17 Şubat 1890'da Fazliye Medresesi'ne müderris oldu. 22 Ekim 1898'de Ankara İstînaf Mahkemesi üyeliğine tayin edildi. 14 Mayıs 1904'te bu üyeliği sona eren Rifat Efendi aynı yılın 21 Temmuzunda yeniden aynı göreve seçildi ve 18 Mart 1907'ye kadar bu vazifede kaldı. 7 Aralık 1907'de Ankara müftülüğüne tayin edildi. Görevleri esnasında kendisine sırasıyla müsile-i sahn ve müsile-i Süleymâniyye Bursa müderrislikleri, İzmir pâye-i mucerred ve mahreç pâyeleri verildi. Son olarak bir de nişân-ı Osmânî aldı.

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında Ankara Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran

Rifat Börekçi, döneminin diğer âlimleriyle birlikte (Sağ başta oturan)

ve bu cemiyetin başkanı olan Rifat Efendi Millî Mücadele'yi destekledi. 23 Nisan 1920'de Menteşe'den (Muğla) mebus seçilerek ilk meclise katıldı. Bu arada Şeyhülislâm Dürrîzâde'nin İngilizler'in baskısıyla Millî Mücadele aleyhinde verdiği fetvayı reddeden bir fetva verdi. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde neşredilerek yurdun her tarafına dağıtılan bu fetva halkın Millî Mücadele etrafında toplanmasında son derece etkili oldu. Bunun üzerine İstanbul hükümeti tarafından 25 Nisan 1920'de müftülük görevinden azledildi. Ayrıca I. Örfî İdare Dîvân-ı Harbi tarafından Millî Mücadele'ye destek olduğu gerekçesiyle idamına ve mallarının müsadere edilmesine karar verildi. Ancak Ankara hükümeti Rifat Efendi'yi derhal müftülük görevine iade etti. Altı ay Manisa mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çalışan Rifat Efendi müftülük görevini tercih ederek 27 Ekim 1920'de mebusluktan ayrıldı.

16 Aralık 1922'de Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Hey'et-i İftâiyye âzalığına getirilen Rifat Efendi, bu vekâletin kaldırılıp Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması üzerine 31 Mart 1924'te Diyanet İşleri reisi oldu ve ölümüne kadar (5 Mart 1941) bu görevde kaldı. Kabri Cebeci Asrî Mezarlığı'ndadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rifat Börekçi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki sicil dosyası; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları*, Ankara, ts. (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), s. 188-198; "Cumhuriyetin İlk Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin 22. Ölüm Yıldönümü", *Asrın Dini Müslümanlık*, II/21, Ankara 1963, s. 14-15; "Vefatının 44. Yıldönümü Münasebetiyle Mehmed Rifat Hoca Efendi", *Diyanet Gazetesi*, sy. 313, Ankara 1985, s. 16; "M. Rifat Börekçi", a.e., sy. 336 (1987), s. 14, 16.

VELÎ ERTAN

BÖRİ

Ebü Saîd Tâcü'l-Mülûk
b. Zâhîriddîn Tuğtegin
(ö. 526/1132)

Dimaşk atabeglerinden.

2 Ramazan 478'de (22 Aralık 1085) doğdu. Gençliğinden itibaren atabegliğin çeşitli yerlerinde idarî ve askerî görevlerde bulundu. Babası Atabeg Tuğtegin onu ilk defa 494'te (1101) Cebele'nin muhafızlığına tayin etti. Fakat halkın şikâyeti üzerine Cebele'nin eski sahib ve Trab-

lûşşam hâkimi Fahrülmülk İbn Ammâr buraya asker yolladı. Börî İbn Ammâr'ın gönderdiği bu kuvvetlere yenilip esir düştü. Trablûşşam'a getirilen Börî'ye Fahrülmülk çok iyi davrandığı gibi onu serbest bırakıp Dimaşk'a yolladı. Tuğtegin sefere çıkarken Börî'yi Dimaşk nâibi tayin ederdi. 503'te (1110) Dimaşk Atabegliği'ni temsilen elçi olarak Bağdat'a gitti ve Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın huzuruna çıktı. Atabeg Tuğtegin, itaatsiz davranışları yüzünden Emîr Gümüştegin'in elinden aldığı Ba'lebek'i oğlu Börî'ye iktâ* etti. Ba'lebek gibi önemli bir şehrin idarî ve askerî işlerini yürüten Börî bu sırada Haçlılar'a karşı da mücadele etti. Tuğtegin ölümünden çok kısa bir süre önce Börî'yi kendi yerine aday gösterdi ve onun 8 Safer 522'de (12 Şubat 1128) ölümüyle Börî Dimaşk atabegliği ilân edildi.

Vezir Tâhir b. Sa'd el-Mezdekânî'nin Suriye'de kuvvet kazanmaya başlayan Bâtınîler'le iş birliği halinde olması ve Bâtınîler'in Haçlılar'la gizli görüşmelerde bulunmaları Börî'nin harekete geçmesine sebep oldu. Haçlı-Bâtınî anlaşmasına göre Dimaşk içindeki Bâtınîler şehri zaptetmeye gelecek olan Haçlılar'a kapıları açacaklar, bu hizmetlerine karşılık Haçlılar'dan Sur şehrini alacaklardı. Bu anlaşma ile 30 Ramazan 523 (16 Eylül 1129) günü harekete geçilmesi kararlaştırılmıştı. Dimaşk şahnesi Yûsuf b. Fîrûz ve şehrin reisi Müferric b. Hasan'ın desteğini sağlayan Börî, 17 Ramazan (3 Eylül) günü huzura çıkan vezir Tâhir b. Sa'd el-Mezdekânî'yi emîrlerinin ve ileri gelen saray erkânının gözleri önünde öldürttü. Daha sonra Bâtınîler'e karşı harekete geçildi ve Dimaşk Bâtınîler'den temizlendi. Bu arada Börî, Bâtınîler'le cesaretle mücadele eden reis Müferric b. Hasan'ı vezirliğe tayin etti.

Bâtınîler'le iş birliği yaparak Dimaşk'ı ele geçirmeyi planlayan Haçlılar, Bâtınîler'in ortadan kaldırılmış olmasına rağmen bu isteklerinden vazgeçemediler. Kudüs Kralı Baudouin Haçlı hâkimiyeti altındaki yerlere haber göndererek Dimaşk'a karşı açmış olduğu sefere katılmalarını istedi. Trablûş'tan Pons, Antakya'dan Bohemund ve Urfa'dan da I. Joscelin kralın çağrısına uyarak Dimaşk yakınlarındaki bir mevkiye ordugâh kurdular (Zilkade 523/Ekim-Kasım 1129). Haçlılar buradan, ihtiyaçları olan erzağı temin için Taberiye Lordu Guillaume de Bures'in kumandasında 1000 kişilik bir birliği

Havran'a gönderdiler. Bunu haber alan Börî vakit kaybetmeden bu Haçlı grubu üzerine asker gönderdi ve onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu mağlûbiyet üzerine Haçlılar Dimaşk'ı kuşatmaktan vazgeçip üslerine döndüler.

Dimaşk üzerindeki Haçlı tehdidini bir süre için de olsa ortadan kaldıran Börî'nin en büyük rakibi, bütün Suriye'yi ele geçirmek isteyen kuzey komşusu Musul Atabegi İmâdüddin Zengî idi. Atabeg Zengî Haçlılar'a karşı açmış olduğu cihad için Börî'den yardım istedi. Börî başlangıçta Zengî'nin yardım isteğini endişe ile karşıladı, fakat daha sonra emîrlerinden Şemsülümerrâ el-Havâs kumandasında 500 atlıyı Halep'e yolladı. Ayrıca Hama'ya henüz yerleşmiş ve şehrin idaresiyle görevlendirilmiş olan oğlu Bahâeddin Sevinç'e de haber göndererek askeriyile Halep'e gitmesini istedi. Atabeg Zengî Halep'e gelen Sevinç ile Dimaşk birliğini iyi karşıladıysa da kısa bir süre sonra hem Sevinç'i hem de Dimaşk Atabegliği ordusundaki kumandan ve askerleri tutuklayıp Halep Kalesi'ne hapsedti. Böyle bir hile ile Börî'yi zayıf düşüren Atabeg Zengî vakit kaybetmeden Dimaşk Atabegliği ülkesine girdi ve hiçbir güçlüklerle karşılaşmadan Hama'yı zaptetti (18 Şevval 524/24 Eylül 1130). Hama'dan sonra Humus üzerine yürüyen Zengî bir süre bu şehri muhasara altında tuttu ise de ele geçirmeye muvaffak olamadan tekrar Halep'e döndü (Zilhicce 524/Kasım 1130).

Atabeg Zengî'nin Halep'e dönüşünden kısa bir süre sonra, almış olduğu bütün tedbirlere rağmen, Börî Alamut'tan gönderilen iki Bâtınî tarafından 5 Cemâziyelevvel 525'te (5 Nisan 1131) boynundan ve böğründen hançerlenerek ağır bir şekilde yaralandı. Türk kıyafetinde asker olarak Börî'nin Horasanlılar'dan kurulu muhafız birliğine giren bu Bâtınî fedai-leri orada öldürüldüler.

Bu sırada, Abbâsî Halifesi Müstersid-Billâh ile anlaşmazlığı uzun bir süredir devam eden Hille'nin Arap Emîri Dübeyş b. Sadaka Börî'nin askerleri tarafından yakalandı. Halife Börî'ye haber gönderip onu kendisine teslim etmesini istedi. Ancak Musul Atabegi Zengî Dübeyş'in Börî'nin elinde esir olduğunu öğrenince, muhtemelen Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in emriyle, Börî'ye haber gönderip Dübeyş'i kendisine teslim ederse karşılığında elinde esir olan oğlu Sevinç ile kumandanlarını serbest bırakacağını ve